

stb.) Összefoglalásul megállapíthatjuk tehát, hogy háromféle „ő” van a németben: er, sie, es. Most már móka nélkül megy a dolog. Elegendő a megfelelő sarokba mutatni s a gyermekek máris mondják a kívánt névmást. Így oldottuk meg nyelvtan nélkül a harmadik személy háromneműségét. Így készítünk el ezen a fokon pusztán tapasztalati úton nyelvtani — grammatizálás nélkül.

Íme ilyen eszközökkel dolgozhatunk a nyelvtanításnak azon a kezdőfokán, ahol a gyermek még csupa realitás, csupa mozgás, csupa játék, és beszédkésztség. Ezeket az adottságokat kell megfogni s a tanulás szolgálatába állítani. Az első pillanatban talán játéknak tetszik ez a fentvázolt eljárási mód; pedig nem az, mert érdeklődést kelt, gondolatokat ébreszt, rávezet a dolog lényegére s előkészíti a későbbi komoly munkát.

Jármai Vilmos

Földrajz.

Budapest.

(Vidéki iskolában.)

I. *Bevezetés.* Eddigi ismereteinkből utalunk arra, hogy az Alföld lesüllyedt terület. A süllyedés nyugati határa a Duna vonala. A Dunántúl már magasabban van, sőt egyes részei süllyedés helyett felemelkedtek. Így *Budapest mellett élesen pálmatozik a táj, a Duna jobbpartján hirtelen kiemelkednek a hegyek.*

Számonkérjük a tapasztalatokat. Mi ragadta meg legjobban a gyermekek figyelmét, kik Budapesten jártak? (Az egyik tanuló itt látott először *hegyet*, a másiknak a *nagyváros*, vagy a hatalmas *forgalom*, a negyediknek a *Duna képe* maradt meg az emlékezetben). *Ismerjük meg hazánk fővárosát, Budapestet!*

II. *Tárgyalás. Miért lett Budapest az ország legelső városa?*

1. *Megindokoljuk helyzetével és környezetével.*

Hol fekszik a város? (Megállapítjuk a térkép alapján). A hegyvidék és az Alföld határán van. *Melyik hegység* tagjai vannak itt? *Budai hegység.* Fontosabb részei: *Várhegy*,¹ melyet

¹ Pleisztocén-korszaki felszín. A Duna akkori szintje ma *fellegvári terasz*. Anyaga csúszós márga (legutóbbi suvadások), rátelepült a Duna hajdani kavicsa. Ez víztartó réteg, kutakkal feltárható, minek a vár védelmében nagy jelentősége volt. A kavicsréteget mésztufa-travertinó takaró fedi (a hajdani hőforrások ezen a szinten törtek fel s ezek rakták le). Ebben tár-

mészakőtakarója védett meg a lepusztulástól. Mellette, délre áll a *Szent Gellért-hegy*. (Dolomit. Bemutatók egy darabka dolomitot). Ez is alkalmas volt vár építésére. (Citadella). Milyen magas? (A Dunánál meredek falakkal végződik, t. sz. f. 235 m magas). Tetejéről gyönyörű kilátás nyílik a fővárosra. (Viszonylagos magassága a Duna felett 135 m). A Várhegytől északra emelkedik a *Háromashatárhegy* csoportja. (Térkép!) Ebben van a *Pálvölgyi-barlang*. A hegycsoport déli nyúlványa a *Rózsadomb*, rajta épült Budapest egyik szép kertvárosa. (Villanegyed). A Háromashatárhegyet a *Hüvösvölgy* (amelyben a főváros legkorszerűbb s legszebb villanegyede épült) választja el a *Jánoshegytől* (tetején messziről látszik az Erzsébet kilátó) és a *Svábhegytől*. (Másképp Széchenyi-hegy. Villamos fogaskerekű vasúton mehetünk fel rá. Itt van a csilvizsgáló intézet).

A Hüvösvölgyön jön le az *Ördögárok*. Vízben szegény patok, medrét beboltozták. A Várhegy déli végénél ömlik a Dunába. A Budai hegyek meredeken kiemelkedő kisebb tagja a *Sashegy*.

A jobbparton a hegységek lábainál az *Óbudai-síkság*, délen pedig a *Kelenföldi-lapály* terül el. Távolabb, a Budai-hegységtől délre emelkedik a Tétényi-fennsík.

A Duna balpartjának nagyrésze síkság. (De azért Kőbánya éppen olyan magasan van, mint a Várhegy). Azon a vonalon, ahol a Duna folyik, a balparti terület már az Alföld megsüllyedt területe. (Rajzoló). A törés helyén sok bővívű hőforrás fakad fel s már régen vonzotta az embereket a kitűnő víz. Így lett *Budapest fürdővárossá*. (A Dunaparton egymásután sorakoznak a fürdők. Néhányat megemlítünk). Néhány képet szemléltetünk és megállapítjuk, hogy *Budapest a világ egyik legszebb fekvésű városa*. Ezt pedig az Alföld síkjára tekintő változatos hegyvidéknek és a Dunának köszönheti. A természet gazdagon megajándékozta fővárosunkat.

A különböző tájak érintkezéséből következik a város nagy forgalma. Itt érintkezik egymással négy nagy gazdasági táj: a *Dunántúl*, *Kis-Alföld*, *Északnyugati-Felföld* és az *Alföld*. (Térképen mutatjuk). Ezeknek a tájaknak itt, Budapesten van *kicserélő piacuk*.

2. *Budapest fejlődését előmozdította a Duna folyó.* (Vízrajz).

A Duna, elhagyva a Visegrádi-szorost, törmelékének egy részét lerakja és szigeteket épít. (Mondjuk el a térkép alapján. A Margit-sziget lefelé vándorolt. Hajdanában Szent Margit ko-

ják fel a barlangok és pincék hosszú sorát. A meredekfalú és fennsíkszerű Várhegy nagyon alkalmas volt védhető város építésére. (Szemléletes ábrázolást közöl: Cholnoky: Magyarország földrajza).

lostora a sziget alsó végén volt, ma a felsőn van. A sziget további vándorlását kőfalazással megakadályozták). Tekintsünk körül képzeletben a Szent Gellért-hegy tetejéről! Jól látjuk a szép *Margit-szigetet* és a hatalmas *Csepel-szigetet*. A Csepel-sziget melletti Soroksári-dunaágat elzárták. (Az 1838-i pusztító árvizet a sziget előtt képződött jégtorlasz okozta). A Csepel-szigeten épült az új, nagyméretű vámmentes és kereskedelmi kikötő.²

A város felett van a Szentendrei-sziget, alatta a nagy Csepel-sziget. A város között azonban összeszűkül a folyó, melynek a Várhegy és Szent Gellért-hegy alatt csak egy ága van. *Itt lehetett rajta a legjobban átkelni: Budapest tehát átkelőhely.* Ezt a jellemvonást igazolja számos forgalmas hídja. Ma találoán *hídvárosnak* nevezhető! Régen kompon, vagy hajóhídon történt az átkelés. Széchenyi István gróf kezdeményezésére épült fel a világ legszebb lánchídja: a *Lánchíd*. A térkép alapján soroljuk fel a többi dunahídat! *Ujpesti vasúti híd*, nemsokára elkészül az óbudai közúti híd, *Margithíd*, *Lánchíd*, folytatásában az alagút vezet keresztül a Várhegy alatt, *Erzsébet-híd*, *Ferencz József-híd*, *Horthy Miklós-híd*, ennek kelenföldi hídfőjénél egy világítótorony, tengerészeti emlékmű. A hídakat képen bemutatjuk s megállapítjuk, hogy a világ legszebb hídjai Budapesten vannak. A hídak képe szorosan hozzánőtt a város külső vonásához, emelik szépségét, rendeltetésükkel pedig kifejezik hídváros jellegét, előmozdítják fejlődését.

Már a régi időben sok árú érkezett a Duna partjaira. A városnak *árumegállító joga polt*. Nem is lehetett minden időben a folyón átkelni. Az árúk ezért raktározásra kerültek és nagyforgalmú piacok létesültek: *Budapest hazánk legelső vásárhelye*. A piacok forgalmát az idetorkolló utak emelték. Ezek között legfontosabb a Duna víziútja, a kelet-nyugati irányú főút (*Szolnok-Bécs*), és az északkelet-délnyugati irányú főút (*Felföld-Fiúme*). Az ország összes vasúti fővonalai ide futnak be, mint a pókháló merevítőszálai. Itt vannak a legnagyobb pályaudvarok.³ Megemlíjtük Budapest pályaudvarait s felkeressük a város térképén. Itt van a Duna legforgalmasabb kikötője, a mátyásföldi s az új budaörsi repülőtér. *Budapest hazánk legnagyobb forgalmi góchelye*.

3. *Budapest helyzetének jelentőségét igazolja történelmi fejlődése is.* Ennek a helynek a letelepedésére való alkalmasságát már a régi népek felismerték. Ezen a helyen már a ró-

² A budapesti kikötő évi forgalma 1935-ben 1,100,000 tonna. A Rajna melletti Köln forgalma 2.5 millió tonna.

³ A budapesti pályaudvarok személyforgalma 1935-ben közel 19 millió, az összes magyar vasútak forgalmának (61 millió személy) majdnem 1/3 része.

maiak előtt város állott!⁴ A római időkben a pesti oldalon a mai Nagykörút helyén a Dunának egy ága kanyarodott ki. Akkor az átkelőhely nem itt, hanem feljebb a Margit- és Szent- endrei-sziget között volt. Itt épült tehát a régi római város, amely lefelé Óbudáig terjedt: *Aquincum*. *Romjaiban* cirkuszok, fürdők (hőforrásokkal kapcsolatban), vízvezetékmaradványok fedezhetők fel.

A mai nagyváros magja *Buda* volt. Lakói mészégetéssel foglalkoztak. A mészégetéshez szükséges mészkövet a Szent Gellért-hegy mészkőtakarójából fejtették, le is hordták egészen. Ezt a várost a magyarok a mészégető kemencékről *Pest*-nek nevezték el.⁵ Ezt a nevet később a balparti városrész vette át, a jobbparti város pedig *Buda* és *Óbuda* nevét kapta a Várhegyet birtokló Buda-család után.

Budát és Pestet várfalak védelmezték. A várkapuk helyén voltak és ma is itt vannak a legfontosabb útvonalak, melyek a városba érkeznek. (Kossúth Lajos-u., Kecskeméti-u., Váci-u., stb.) A belső körút a régi várfal és a várárok vonalán épült, a Nagykörút pedig a régi betemetett dunaágon. (Térképen szeml.)

A város, a három város (Buda, Óbuda, Pest) egyesítése s főleg az Ausztriával történt kiegyezés után rohamos fejlődésnek indult. A síksági oldal fejlődött most már inkább, mert itt jobban tudott terjeszkedni. Nagy lökést ad az újabb fejlődések az új Horthy Miklós-híd. A város lakosságának növekedése:

1720-ban : 12.000

1869-ben : 271.000

1910-ben : 881.000

1935-ben:1.006.000

Budapest jelentőségét növelte, hogy királyaink is ide tették át székhelyüket. Így lett Budapest *székesfőváros*. A Várhegyre Mátyás király gyönyörű palotát építtetett, ez sajnos a török uralom idején és a vár visszafoglalása alkalmával elpusztult. (Képszemléltetés). A kormányzás intézetei s épületei Budapesten vannak: királyi palota, Országház, minisztériumok palotái, igazságügyi palota, stb. (Képszemléltetés).

4. Miből él Budapest egymillió népe?

A városhoz közel vannak a mezőgazdasági termelés nyersanyagai és a nehéziparhoz szükséges nyersanyagok is. (Vas, szén.) A bányadai villamos centrálé 90.000 lóerőt szállít a városba. Kedvező fekvése és a nyersanyagok közelsége tette az orszá-

⁴ A lebontott Tabán legrégibb városmagja alól még régibb kelta város alapkövei kerültek ki. (Kr. e. IV. sz.)

⁵ A „Pest” nevét szláv eredetűnek mondják, mások a mészégetőkemence ősi magyar nevének tartják.

legnagyobb gyárvárosává. A Dunaparton sorakoznak *Európa legnagyobb malmái*.⁶ (Könnyű a ki-berakás az elevátorok segítségével). A budafoki és kőbányai mészkőpincék a *sör- és pezsgőgyártás* termékeit és a borkészleteket raktározzák. A város külső kerületeiben sorakoznak a *szesz- bőr- és hatalmas gépgyárak, kőolajfinomítók, vegyészeti gyárak*. Nagyon fejlett a *közlekedőeszközök gyártása*. (Hajó, gépkocsi repülőgép. Villamosmozdonyaink és sínautóink külföldön is szaladnak). Nagyméretű a bútorgyártás, a *szövő-fonóipar* (textil) az ország nagyrészét ellátja ruházati cikkekkel. A magyar ipar termékei külföldre is eljutnak.

A főváros ipari termékei a *kereskedelem* kezébe kerülnek. A főváros kereskedelme közvetítő szerepet is játszik, mert nemcsak az ország minden részébe, hanem külföldre is szállít árút s nemcsak a főváros termékeit, hanem a vidék termékeit is piacra viszi. *Budapest az ország legelső kereskedő városa*.⁷ A város ezt is kedvező helyzetének köszönheti.

A forgalom nagyságát a pályaudvarok, a kereskedelmi kikötők, az utcai személy- és teherközlekedés élénksége bizonyítja. (Villamos, autóbusz stb.) Budapesten vannak a legnagyobb vállalatok,⁸ a legforgalmasabb és legszebb üzletek (árúházak), a legvagyonosabb pénzüzetek (Magyar Nemzeti Bank), árú- és értéktőzsde. Kereskedők és nagyiparosok piaca). A közönség a vásárcsarnokban szerzi be szükségleteit. (Képszemléltetés).

A főváros ipari és kereskedelmi élete mellett *mezőgazdasága* kisebb jelentőségű. Környékén gyümölcsöt, zöldséget, tejet termelnek a főváros piacaira. Az alábbi adatokkal azt bizonyítjuk, hogy az ipar és kereskedelem sűrűbb népességet tud eltartani, mint a mezőgazdaság:

Budapest területe:	194 km ² , lakóinak száma:	1.006.000
Szeged	„ „ „ „ „ „	135.000

⁶ A múlt században *Minneapolis* (Amerika) után *Budapest* a világ legnagyobb malomvárosa. Itt épült a *világ első hengermalma, 1838-ban*.

A gyártelepek (1935-ben):	Budapest,	Nagy-Budapest	egész ország
száma	1226	1485	3491
összes gyárak 0/0-ában	35,1	42,5	100
A termelés értékének 0/0-a	40,8	60,6	100

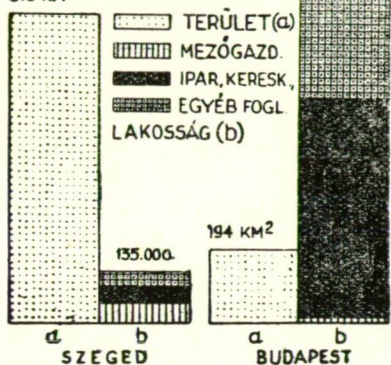
Ebből kitűnik *Budapest* feltétlen ipari uralma. A budapesti gyáripár termelésének értéke több mint hazánk egész évi állami költségvetése. A termelés értékének: 1935-ben 2.200 millió pengő, 60.60/0-át Nagy-Budapest adta. Így a főváros *a tőkének is versenyen kívüli legnagyobb vonzóhelye*.

⁷ 1935-ben az egész ország területén a kimondottan kereskedelmi részvénytársaságok száma: 768, ebből *Budapesten* *székel* 589.

⁸ Az összes, ipari, őstermelési, kereskedelmi, közlekedési, bányászati s egyéb részvénytársaságok összes vagyona az egész országban 4250 millió P. ebből a budapesti részvénytársaságoké 3570 millió P.

(Szemléltetésül L. az ábrát).

**SZEGED ÉS BUDAPEST.
TERÜLETE ÉS LAKOSSÁGA**
816 KM²

A kereskedelem és az ipar kis területen is sok embernek adhat kenyeret (keresetet). Többnek mint a mezőgazdaság, mert ott a földterület határt szab a termelésnek, itt pedig csak kis területre van szükség, mert itt a *tőke*, a *kéz*, meg az *ész munkája* a *fő termelési tényező*. Kis területen a túlnyomó ipar és kereskedelmi foglalkozás, a nagyszámú lakosság és a város külső képe adja meg *Budapest városi jellegét*. A városiaságot emelik a nagyszerű utak (néhány képet szemléltetünk), szép palotasorok (kelenföldi lendületes új városrész!), tisztasági és egész-

ségügyi berendezések, művészi középületek, szobrok, parkok stb. A várost könnyebb igazgatás végett 14 kerületre osztották. (Térképszemlélet).

A fővárosnak rengeteg iskolája van s legtöbbjét maga a város tartja fenn. Budapesten székel számos tudományos és művészeti intézet. Magyar Tudományos akadémia (Gr. Széchenyi István), Nemzeti Múzeum, Szépművészeti múzeum, Mezőgazdasági-, Néprajzi-, Iparművészeti-, Közlekedési stb.- múzeum. Hatalmas épületei vannak a Pázmány Péter Tudományegyetemnek. Az ipar és a gazdasági élet fejlesztését szolgálja a műegyetem és a közgazdasági egyetem. Itt van az állatorvosi, képzőművészeti főiskola, zeneakadémia és kereskedelmi akadémia, róm. kat. polg. isk. tanárképző főiskola, testnevelési főiskola, hittudományi főiskola stb. Az ország legnagyobb könyvtára a M. Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi Könyvtára, 822.000 kötettel.

A főváros lakosságának szépérzékét s nagyjaink megbecsülését fejezi ki a sok szép szobor, a megőrzött műemlékek stb. A közönség buzgón látogatja a templomokat. (Képszemléltetés: Budapest nevezetesebb templomai, szobrai. Budapesti képeskönyv).

A főváros élete élénk. Itt nyomtatják a legtöbb könyvet, újságot. Itt van a rádióéleadó állomásunk. (*Stúdió* a Sándor utcában, sugárzó berendezés *Lakihegyen*). A főváros művelődése *magasszintű* s ezt is, mint iparcikkeit, kisugározza az ország minden tája felé. (Iskolakönyvek, újságok, rádió, stb.) De nem minden szellemi termék szolgálja a lélek nemesítését, ezért a vidéknek kötelessége megszűrni a világvárosból induló szel-

lemi áramlatokat. Ne olvassunk akármilyen rossz könyvet, vagy újságot!

De tanuljuk meg a fővárostól az idő gazdaságos kihasználását, a lendületet a munkában s lássuk meg benne a példát: *a magyar nép kitartással és összefogással milyen nagyot, milyen szépet tud alkotni!* Legyünk büszkék fővárosunkra!

III. Összefoglalás.

Udoarhelyi Károly

Természetrájt.

A házi vagy tífuszos légy.

Tanítás a polgári iskola II. osztályában.

Szemléltető eszközök: Minden tanulónál gombostűre szúrta légy. Nagyméretű kép a légyről és fejlődéséről. A szájszerv és a tapadó korong mikroszkópi készítménye. „A légy az egészség veszedelme” c. szemléltető kép. Rúdra erősített gumi tapadó korong (vízvezeték tisztítására használják). Kézinagyítók.

I. Előkészítés.

a) *Számonkérés.* A hártáyásszárnyú rovarok. —

A házkörnyék szemtelen, tolakodó rovára. (*A házi légy.*)

b) *Élménynyújtás.* (Kitartó szemtelenséggel mászkál ételeinken, fejünkön, orrunkon, ellepi a csecsemőt, bepiszkolja bútorainkat, zavar nyugal munkban, még álmunkból is felzavar, behull ételünkbe, italunkba, mindenütt ott van, ahol kellemetlenkedhetik, bosszanthat és ártalmunkra lehet. Ha elhessegetjük, nyomban visszasháll az előbbi helyre. A szemtelen emberre is azt mondják: „Szemtelen, mint a légy.” Inkább pusztulj kának, mint légy-nek kellene nevezni.)

Legtöbbsen a légyben csak a kellemetlen, tolakodó rovt gyűlölik, pedig ez a légynek a kisebbik bűne, mert a házi légy a *legveszedelmesebb betegségek terjesztője*. A finom szösszel borított és minden szennyet (dög, trágyatelep, hulladék) fölkereső rovar a ragályterjesztő fertőző csíráknak millióit szedi fel, majd élelmiszereinkre hordja. — „A légy az egészség veszedelme” c. kép megbeszélése. — (Megfigyeltem, hogyan mosakodik: lábaival szárnyait és egész testét végigsepri.) Bármennyire tisztogatja is magát, azért a bacillusok egész tömege marad a testén, mert inkább csak a durvább szennyet és por szemeket sepri le magáról. (Zárjuk el élelmiszereinket szekrénybe, vagy földjük le dróthálóval.) Hát nem különös, hogy amíg a patkánytól, egértől, poloskától és bolhától irtózunk, a légy miatt a legtöbb ember csak bosszankodik. A legártatlanabb kis kutyától óva intjük a gyermeket, az alvó csecsemőt pedig